

NOSIOCI HRVATSKOG IMENA, IDENTITETA I DRŽAVNOPRAVNOG KONTINUITETA TIJEKOM 17. I 18. STOLJEĆA

MIRKO VALENTIĆ

Ovaj prilog neće donijeti novih spoznaja koje dosad nisu nigdje ostavile traga u hrvatskoj historiografiji. Njegova je svrha skupiti i povezati osnovne podatke koji su potrebni da bi se državnopravnom kontinuitetu i nacionalnom identitetu moglo, s više pouzdanosti, odrediti ono uzvišeno mjesto koje je državnopravni kontinuitet i nacionalni identitet imao kao najjače oružje u stoljetnoj borbi hrvatskog naroda za očuvanje hrvatske zasebnosti u svim povijesnim mijenama od 1102. do 1990. godine. Vremenski, i držeći se naslova bit će riječi o 17. i 18. stoljeću.

I.

Posljednje stoljeće Vitezovićeve "Plorantis Croatiae" počinje u znaku jedva primjetnog optimizma, kojem je Žitvotoročki mir 1606. udahnuo nova očekivanja. Visoka Porta, nakon toliko ratnih godina, prvi put priznaje Austriju i njenog vladara kao ravnopravnu silu na granicama srednje Europe. Mir nastao 1606. tvorit će u novom razdoblju povijesti Austrijskog i Turskog Carstva temelj političkih odnosa obiju država, sve do ispraznih očekivanja Kara Mustafe o zauzimanju Beča 1683. i početka oslobodilačkih pokreta u Hrvatskoj, Ugarskoj kao i na prostorima europskog jugoistoka.

Granice hrvatskog kraljevstva bile su najmanje na početku 17. stoljeća, a cijela država mijenja svoje ime u "reliquiae reliquiarum olim regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae". U ratovima između dvoglavog orla i polumjeseca, Hrvatska je izgubila prostor triju biskupija: srijemske, kninske i modruške. U "ostacima Hrvatske" nalazimo početkom 17. stoljeća samo dvije biskupije: senjsku uz sjevernu obalu Jadrana i dobrano skućenu Zagrebačku biskupiju.

Dvojnost diplomatskog imena države: "regnum Dalmaciae et Croatiae" i "regnum Sclavoniae" već je potpuno iščezla. U 17. stoljeću utopila se dvojnost državnog imena u jednu političku i upravnu cjelinu: "regnum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae". Međutim, hrvatske staleže i redove s daleko više dvojbi prožima pitanje zajedničkog imena. Uz

dalmatinsko i slovinsko ime ističe se, dakako pod utjecajem humanizma i renesanse, i naše ilirsko ime. To zapravo znači da će diplomatski naziv države i narodno ime teći nešto drugačijim tokovima. Primjerice, srednjovjekovno hrvatsko ime zamijenjeno je slovinskim i vezano uz slovinski jezik. Slovinsko ime širilo se preko granica srednjovjekovne hrvatske države, najprije na Istru, a onda niz Jadran do Dubrovnika i Kotora, a kopnom u zaleđe planinskog dijela Hrvatske do Bosne. U ozračju renesansnih gibanja i težnje za antičkom stilizacijom prevodilo se i pisalo slovinsko ime kao *sclavonicus*, *sclavus* ili *illyricus*. U početku renesanse u upotrebi je *illirico seu sclavonico*.

Sva ta naša narodna imena državnog imena Hrvat nalazimo u dokumentaciji prilikom utemeljenja ustanova sv. Jeronima u Rimu 1453. Govoreći o stranim hodočasniciima koji pristižu u Rim stoji, u molbi za podizanje posebnog gostinjca, kako narodi iz Dalmacije i Slavonije nemaju svog gostinjca i bratovštine. Mada je riječ o dva naroda (Dalmatinci i Slavonci) u molbi se dodaje da su jedan i drugi narod nerazriješivo vezani i da su bez ikakvih unutrašnjih razlika. To je jedan narod i može se zvati samo slovinskim imenom.

U duhu humanizma i renesanse ime tog naroda počinje se javljati pod ilirskim imenom kao "natio Illirica". U okviru svetojeronimskih ustanova u Rimu utemeljen je, na toj crti, gostinjac za natio Illirica. Utemeljena je, također, i crkva Iliraca te Kaptolski stol 1589. za čuvanje arhiva natio Illirica u Rimu. Pred najvišim crkvenim sudom "Sveta Rota" vođena je 1655. vrlo zanimljiva rasprava o sadržaju pojma i teritorija Iliraca. Pod pokrajinom u kojoj žive Iliri, tj. Hrvati, sud je nabrojio ove zemlje: Dalmacija, koja je dio Hrvatske, zatim Slavonija i Bosna. Godinu dana kasnije zagrebački kanonik i povjesničar Juraj Ratkaj kaže u pismu Jurju Križaniću, da se i sam osjeća gojencem ilirskog naroda.

Svršetkom Stogodišnjeg hrvatsko-turskog rata 1593. – te najveće kataklizme u povijesti Hrvata - nastavlja se proces bečkog i dvorskog povojničenja Hrvatske, od Drave do hrvatskih luka sjevernog Jadrana. Hrvatske seobne valove 16. st. zamijenit će tijekom 17. stoljeća novi migracijski procesi, poznatiji kao austrijska i venecijanska kolonizacija balkanskih Vlaha Turskog carstva, na opustjele predjele Hrvatske. Uz kobnu i krvavo ucrtanu granicu s Osmanlijskim carstvom smješta se novi narod, tvoreći, zajedno s prostorom iz kojeg dolazi, novi etnički i religijski reljef Hrvatske i Bosne.

Oslabljeno hrvatsko plemstvo i velikaši nemaju gospodarske i vojne moći da sami organiziraju obranu Kraljevine, zbog čega je ozbiljno ugrožen državopravni kontinuitet Hrvatske. Napete odnose u državi nastoji smiriti Hrvatski sabor, koji još 1606. traži od kralja u Beču da banu Hrvatske vrati punu vlast od Drave do Jadranskog mora kao i to da ban bude na čelu vojničkog i civilnog dijela Kraljevstva.

I pored brojnih nedaća u političkim odnosima s Bečom, Dvorskim ratnim vijećem u Grazu i Otomanskim carstvom hrvatski staleži i redovi moraju isticati i neprestano braniti državopravni individualitet Kraljevine Hrvatske prema Ugarskoj. Nobiles regni Croatiae smatraju Hrvatsku i Ugarsku kao regna distincta, tj. kao dvije osobite Kraljevine, s dva osobita zakonodavstva, koje povezuje zajednički kralj i zajednička kruna. U zajedničkom Požunskom saboru nuncii regni Croatiae su predstavnici jedne slobodne i savezne kraljevine koju ugarski članovi Sabora nisu mogli nikada nadglasati svojom brojčanom većinom. Uostalom svaki zakon donesen na požunskom saboru važio je u Hrvatskoj tek ako ga prihvati Hrvatski sabor, a poslije saslušanog izvješća nuncia Kraljevine. Te oštre opreke u zakonodavstvu Hrvatske i Ugarske najzornije ocrtava zaseban vjerski zakon, donesen u Zagrebu 1608., koji u Hrvatskom kraljevstvu priznaje isključivo katoličku vjeru, zatvarajući protestantima Ugarske i austrijskih nasljednih zemalja pristup u Hrvatsku.

U svijesti staleške zajednice nobiles regni Croatiae, Dalmaciae et Slavoniae postoji –

tijekom cijelog 17. i 18. stoljeća – čvrsta spoznaja o potrebi zajedničke obrane hrvatske države kao “regnum liberum” sa svojim zasebnim povijesnim teritorijem; zasebnim političkim narodom; sa svojim zasebnim zemaljskim saborom; zasebnim sudstvom, zakonodavstvom, upravom, vojskom, grbom, pečatom i zastavom.

Državnopravnom kontinuitetu i identitetu daje glavno hrvatsko središte u Zagrebu najjači biljeg i usmjerava ritam borbe za očuvanje hrvatske zasebnosti u okviru Habsburške monarhije. Uz “nobiles regni” dolaze u Zagreb tijekom 17. i 18. stoljeća novi nosioci graditeljske djelatnosti i intelektualnog života, među kojima se posebno ističu crkveni redovi.

II.

Međutim, na drugoj strani Jadrana oblikuje se već tijekom Stogodišnjeg rata, a u okviru Zavoda sv. Jeronima u Rimu, još jedan hrvatski intelektualni stožer s najpoznatijim imenima hrvatskih intelektualaca. Rimski stožer je najdinamičniji tijekom 16. i 17. stoljeća. Zavod sv. Jeronima s poznatim gostinjcem i posebnim Kaptolskim stolom osnovan je u godini pada Carigrada 1453. godine. Zavod je ugrađen u temelje katoličke obnove, zajedno s Ilirskom akademijom u Rimu.

Središnja hrvatska institucija u Rimu plijenila je pozornost većeg broja rimskih papa. Interes za ilirski odnosno hrvatski jezik, u ozračju katoličke obnove, iskazuje naročito papa Grgur XV., koji 1622., posebnim dekretom, zahtijeva od vrhovnih poglavara crkvenih redova da na svim europskim sveučilištima, obvezatno i odmah, uvedu katedru hrvatskog jezika, jer se smatralo da je jezik Hrvata, odnosno Ilira, najstariji, najljepši i najizgrađeniji da postane općim jezikom katoličke obnove svih Slavena. Godine 1623. papa Urban VIII. obnovio je zahtjev (dekret) svoga predčasnika pape Grgura XV. određujući da studij hrvatskog jezika na europskim sveučilištima mora trajati dvije studijske godine.

Uz latinski jezik, koji je još uvijek *lingua communis* Europe, osigurao je, dakle, i hrvatski jezik za sebe časno mjesto, obogativši naš identitet još jednom važnom sastavnicom. U kulturnom gibanju među Hrvatima tijekom 17. i 18. stoljeća važna je i godina 1624. kada je u Beču osnovan poseban *Collegium croaticum* za nove intelektualne i duhovne potrebe Hrvata. Njegov doseg ni u najzrelijim godinama 18. st. nije dosegnuo razinu hrvatskog intelektualnog stožera u Rimu. Sredinom 16. stoljeća osnovano je još jedno snažno intelektualno središte. Ovaj put u Bolonji kao *Colegij Ilirico – Hungaricum*. Od sredine 18. st. premješten je u Loretto kao *Colegium Iliricum*. Kolegij u Bolonji oblikovao je, također, veliki broj hrvatskih intelektualaca. Za njega je, tijekom 17. i 18. stoljeća, brinula Zagrebačka biskupija.

Odnosi između Zagrebačkog intelektualnog središta s nezaobilaznim hrvatskim intelektualnim stožerima u Rimu, Bolonji i Beču su bitni za hrvatsku kulturnu povijest. Tek kada se ovi snažni impulsi, kao što su: hrvatske svetojeronimske ustanove u Rimu, zatim uvođenje katedri hrvatskog jezika na europskim sveučilištima te intelektualni stožeri u Rimu, Bolonji i Beču, povežu u jednu cjelinu postaju razumljive sve te brojne rasute vijesti i podaci o stremljenju hrvatskih staleža i redova. Ovako povezane moguće je sve te vijesti ugraditi u širok i pregledan kontekst jedne veličanstvene bitke za očuvanje hrvatske zasebnosti tijekom 17. i 18. stoljeća. U tom kontekstu spomenute pojavnosti postaju pouzdano svjedočanstvo, koje bitno pridonosi cjelini povijesne slike o hrvatskom narodu. Dakako, sve te pojave valja jače osvijetliti, a toga se posla tek moramo prihvatiti. Na tom

planu dao je akademik Radoslav Katičić, svojim kroatističkim studijama, pouzdane smjerove koji nas potiču da zajednički nastavimo započeta istraživanja.

I na kraju da zaključim. U sažetku ovog priloga želio sam pokrenuti razmrsivanje klupka i njegovih predivnih niti u kojima prepoznajemo nosioce hrvatskog imena, identiteta i državnopravnog kontinuiteta kao bitnih čimbenika u povijesti hrvatskog naroda tijekom 17. i 18. stoljeća, a uoči povratka srednjovjekovnih država europskog jugoistoka na svoje stare, tj. predturske, granice mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine i njegovim manjim korekcijama tijekom 18. stoljeća.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LII
ZAGREB 1999.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LII, str.1-250, Zagreb 1999.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky